

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

НАЗАРКЕВИЧ ОКСАНА БОГДАНІВНА

УДК 338.43.025.2:334.012.23(477)

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
РОЗВИТКУ МАЛОГО АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Гринів Лідія Святославівна,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри економіки України
імені М. Туган-Барановського

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
академік НААН України,
заслужений діяч науки і техніки України
Малік Микола Йосипович,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» НААН України,
завідувач відділу розвитку підприємництва і кооперації;

кандидат економічних наук
Гром'як Тетяна Дмитрівна,
Львівський національний аграрний університет,
доцент кафедри обліку та оподаткування.

Захист відбудеться «27» квітня 2017 року о 11⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.01 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79008, м. Львів, просп. Свободи, 18, ауд. 115.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий «25» березня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

проф. Майовець Є. Й.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна має значний потенціал для розвитку аграрного сектора економіки. Однак інтенсифікація виробництва сільськогосподарської продукції без урахування екологічних обмежень, що характерна для великих форм підприємницької діяльності, викликає негативні зміни в екологічних системах агроландшафтів. Водночас сьогодні, понад 40 % сільськогосподарських угідь світу потерпають від зниження природної родючості, що є загрозою для збереження життя на планеті. Ці проблеми неможливо вирішити без активізації малого аграрного підприємництва та формування його сучасної моделі господарювання в країні, що є найбільш наближеною перспективою згідно вимог Саміту Організації Об'єднаних Націй, зокрема з цілей сталого розвитку до 2030 року (Нью-Йорк, 2015).

У більшості країн світу мале аграрне підприємництво забезпечує продовольчу безпеку країни, сталий розвиток сільських територій та сприяє збереженню земельних ресурсів. Проте в Україні суб'єкти малого аграрного підприємництва мають нестачу фінансових, технічних і матеріальних ресурсів для свого розвитку. Така несприятлива ситуація, що склалась в аграрному секторі національної економіки, вимагає розроблення якісно нової моделі державного регулювання та створення ефективної системи державної підтримки малого аграрного підприємництва. У зв'язку з цим виникла необхідність дослідження і розв'язання проблем удосконалення системи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні. Це зумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Дослідженню проблем розвитку малого аграрного підприємництва та визначенню ролі державної аграрної політики у процесах його стимулювання присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених. Значний внесок у вивчення теоретичних і практичних проблем розвитку підприємництва в Україні серед вітчизняних науковців зробили: О. Ватаманюк, Ю. Губені, С. Злупко, М. Крупка, О. Ковалюк, С. Лобозинська, В. Приймак, О. Стефанишин, А. Хоронжий та інші.

Виникнення і розвиток малих підприємств у сільському господарстві стали предметом дослідження сучасних вітчизняних науковців – С. Антонця, В. Горьового, Т. Гром'як, Б. Данилишина, В. Збараського, І. Кириленка, В. Липчука, Ю. Лупенка, Є. Майовця, М. Маліка, П. Саблука, В. Скоцика, Г. Черевка. Вагомий внесок в обґрунтування моделі екологічно збалансованого землекористування через розвиток ідей школи фізичної економії зробили Л. Гринів, В. Жук, Ф. Моргун, М. Хвесик, О. Ходаківська, В. Шевчук. Інституційні зміни в аграрному секторі, зокрема в системі державного регулювання, висвітлені в працях В. Базилевича, В. Гейця, С. Рогач, Ю. Тараріко, О. Шпикуляка. Перспективні напрями розвитку ефективного державного регулювання малих суб'єктів господарювання в Україні розкрито у наукових працях таких економістів, як П. Гайдуцького, Л. Катан, М. Кропивка, І. Михасюка, Л. Молдаван, О. Скидана, Т. Яворської. Водночас на сьогодні залишились невирішеними проблеми формування ефективної системи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри економіки України Львівського національного університету імені Івана Франка за темами:

«Державне програмування сталого розвитку національної економіки: теоретичні і прикладні аспекти» (номер державної реєстрації 0108U008917) та «Наукові засади формування стратегій сталого розвитку в Україні» (номер державної реєстрації 0116U001678), у межах яких автором розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності державного регулювання малого аграрного підприємництва в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування напрямів вдосконалення системи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва для реалізації цілей сталого розвитку в аграрному секторі національної економіки України.

Для досягнення мети в роботі поставлено такі **завдання**:

- з'ясувати сутність МАП, визначити його організаційно-структурні форми функціонування, місце та роль у розвитку сільських територій і, зокрема, в аграрній сфері національної економіки, виходячи з новітніх підходів фізичної економії;

- дослідити структуру системи державного регулювання розвитку МАП в умовах реформування сільського господарства відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»;

- розкрити сутність організаційно-інституційного забезпечення державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні;

- здійснити аналіз та порівняльну оцінку ефективності господарювання різних форм розвитку малого аграрного підприємництва в Україні;

- виявити рівень ефективності системи державного регулювання малих фермерських господарств в Україні;

- провести комплексну рейтингову оцінку екологосоціоекономічної ефективності господарювання малих фермерських господарств;

- оцінити зарубіжний досвід державного регулювання малого аграрного підприємництва та шляхи його імплементації в національну економіку України;

- визначити концептуальні засади формування адаптивної моделі державного регулювання малого аграрного підприємництва, виходячи з інтегральної оцінки успішності діяльності малих фермерських господарств в Україні;

- запропонувати перспективні напрями вдосконалення державного регулювання МАП в системі сталого розвитку національної економіки й створення сучасної моделі державного менеджменту, яка б базувалася на врахуванні диференційованих підходів до результатів господарювання суб'єктів МАП та їх зонального рейтингу.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку малого аграрного підприємництва та система їх державного регулювання в Україні.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні засади формування ефективної системи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва.

Методи дослідження. Для реалізації визначених завдань і досягнення поставленої мети у роботі використано комплекс загальнонаукових методів (індукції, дедукції, аналізу, синтезу, абстрактно-логічний тощо), специфічних економічних методів та фізико-економічних теорій природного капіталу й сталого розвитку екологосоціогосподарських систем (ЕСГС). Особливу увагу приділено SWOT-аналізу – для визначення можливостей та загроз розвитку МАП з урахуванням пріоритетних вимог забезпечення євроінтеграції; аналітично-порівняльному підходу до

ефективності господарювання різних форм МАП в часовому та регіональному аспекті зі застосуванням економетричних методів математичного й статистичного аналізу; дискримінантному аналізу – для визначення інтегральних показників ефективності державного регулювання та успішності діяльності малих фермерських господарств в Україні; кореляційно-регресійному аналізу – для визначення рівня впливу екологосоціоекономічних факторів на індекс успішності діяльності малих фермерських господарств; методу прогнозування – для здійснення прогнозу надходження кількості молока на переробні підприємства від особистих селянських господарств у 2017 р. та ранжування – для розподілу малих фермерських господарств за ефективністю їх діяльності у регіональному розрізі.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні матеріали та статистично-аналітична інформація Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених з проблеми дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів визначається сукупністю теоретико-методичних і прикладних положень та рекомендацій щодо підвищення ефективності державного регулювання МАП в Україні. До основних результатів дослідження, які відображають наукову новизну та виносяться на захист дисертації, належать такі:

уперше:

– розроблено науково-методичний підхід до визначення зонального рейтингу діяльності малих фермерських господарств в Україні, що враховує синергетичну екологосоціоекономічну результативність господарювання і є основою для визначення їх інтегрального показника успішності. Це дало змогу обґрунтувати створення якісно нової гнучкої системи адаптивного державного менеджменту розвитку малого аграрного підприємництва, який на відміну від існуючого, що націлений лише на економічні результати, враховує рівень екологічної збалансованості землекористування і соціального розвитку сільських територій;

удосконалено:

– теоретико-методичні засади до визначення впливу ключових факторів на індикатор успішності діяльності малих фермерських господарств з використанням кореляційно-регресійного аналізу та побудови шляхової діаграми. Це дозволило встановити значний вплив розміру підприємства на результативність його діяльності, обґрунтувати переваги кооперативної форми господарювання й запропонувати шляхи стимулювання її активізації та сталого розвитку в Україні;

– методичний інструментарій щодо оцінки ефективності системи державного регулювання малих фермерських господарств в Україні, що передбачає імплементацію показників організаційно-управлінського, економічного, екологічного і соціально-психологічного розвитку в цю систему та характеризує її регуляторний вплив на діяльність малих аграрних підприємств;

– концептуальну модель державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні, яка, на відміну від існуючих, базується на застосуванні диференційованого підходу до регіонального розподілу бюджетних коштів із врахуванням зональних особливостей розвитку малих аграрних підприємств та екологосоціоекономічної ефективності їх діяльності;

набули подальшого розвитку:

- уточнення понятєвого апарату в системі державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва, зокрема сутності таких понять як: «мале аграрне підприємництво», «адаптивний державний менеджмент розвитку малого аграрного підприємництва», «система державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва», «механізм державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва», що сприяє глибшому дослідженню даної теми;

- структурування системи державного регулювання малого аграрного підприємництва, визначення її основних елементів і місця в інституційному середовищі, що дозволило окреслити якісно нову модель державного регулювання, основні засоби та інструменти, які впливають на розвиток малих аграрних підприємств в Україні. Це дало змогу визначити основний інструментарій для досягнення стратегічних цілей розвитку МАП, а також узагальнити теоретичні положення та принципи державного регулювання аграрного сектора;

- організаційно-інституційні підходи до поліпшення регуляторного забезпечення розвитку МАП, зокрема через формування та розвиток платіжного агентства, що сприятиме цільовому й прозорому розподілу коштів, надходженню міжнародної допомоги і доступу його до інформаційних, технічних та кредитних ресурсів;

- пропозиції щодо посилення фінансового забезпечення малих аграрних підприємств через формування якісно нової організаційної структури функціонування сільськогосподарської кооперації та створення системи ефективних механізмів її розвитку, що дасть змогу підвищити ефективність використання екологосоціоекономічного потенціалу сільських територій;

- обґрунтування напрямів розвитку МАП в Україні через формування інститутів державно-приватного партнерства та міжнародного співробітництва, що забезпечить збільшення й консолідацію фінансових ресурсів для стимулювання господарської діяльності у сільських місцевостях України.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Теоретичні положення та практичні рекомендації щодо вдосконалення системи державної підтримки МАП, яка базується на застосуванні диференційованого підходу до регіонального розподілу бюджетних коштів, спрямованих на підтримку малих аграрних підприємств, прийняті до впровадження Департаментом агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації при формуванні Комплексної програми підтримки і розвитку агропромислового комплексу Львівської області (довідка № 03-2282 від 20.10.2016 р.). Викладені в роботі пропозиції впроваджено в діяльності Управління агропромислового розвитку Буської районної державної адміністрації при розробці Програми фінансової підтримки розвитку АПК у Буському районі на 2016–2018 роки (довідка № 23 від 23.06.2016 р.) й Управління агропромислового розвитку Кам'янка-Бузької районної державної адміністрації при формуванні програми «Підтримка розвитку тваринництва у Кам'янка-Бузькому районі на 2015–2017 рр.» (довідка № 78 від 27.07.2016 р.). Пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічного механізму виробництва сільськогосподарської продукції малими суб'єктами господарювання використані в практичній діяльності Всеукраїнської громадської організації «Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України» (довідка № Д-22-07-16 від

22.07.2016 р.). Рекомендації щодо залучення додаткових фінансових ресурсів у господарську діяльність і відкритті нових каналів реалізації сільськогосподарської продукції впроваджені в діяльності фермерського господарства «Збіч» (довідка № 4 від 22.05.2016 р.). Підходи та пропозиції, які включають організаційно-інституційне й економічне забезпечення розвитку малих фермерських господарств та сформовану систему диференційованої підтримки МАП використовуються у діяльності Асоціації фермерів та приватних землевласників у Львівській області при внесенні пропозиції до органів місцевої влади з питань розвитку масового фермерського руху на Україні (довідка № 24 від 20.09.2016 р.).

Теоретичні та науково-методичні положення дисертації використовуються у навчальному процесі на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка під час викладання дисциплін: «Основи підприємництва», «Національна економіка», «Актуальні проблеми прикладної економіки» (довідка № 2890-В від 23.06.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, висновки та практичні рекомендації, викладені в дисертації і виносяться на захист, отримані автором особисто й викладені в наукових публікаціях.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати, викладені в дисертації, доповідалися та отримали позитивні відгуки на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Студентська молодь і науковий прогрес в АПК» (м. Львів, 22–24 вересня 2010 р.), «Інтеграція науки й виробництва як невід’ємний фактор розвитку АПК України» (м. Ніжин, 08–09 грудня 2010 р.), «Стратегічні орієнтири розвитку економіки України» (м. Львів, 27 лютого 2013 р.), «Актуальні проблеми економіки та менеджменту: теорія та практика» (м. Київ, 30–31 травня 2013 р.), «Економічне зростання національного господарства» (м. Одеса, 14–15 червня 2013 р.), «Сучасні тенденції в економіці та управлінні; новий погляд» (м. Донецьк, 23–24 серпня 2013 р.), «Органічне виробництво і продовольча безпека» (м. Житомир, квітень 2014 р.), «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України» (м. Львів, 16–17 травня 2014 р.), «Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств» (м. Львів, 23–28 травня 2014 р.), «Інноваційний менеджмент збалансованого (сталого) природного агровиробництва» (м. Дніпропетровськ, 23–24 жовтня 2014 р.), «Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність» (м. Київ, 09–10 квітня 2015 р.), «Творчий пошук молоді – курс на ефективність» (м. Хмельницький, 25 лютого 2016 р.), «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (м. Луцьк, 08 грудня 2016 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 29 наукових праць (у т. ч. 24 одноосібних) загальним обсягом 8,02 д. а., серед яких 15 статей (11 статей у наукових фахових виданнях України (з яких 5 статей у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз), 3 статті в інших періодичних виданнях України, 2 статті в іноземному виданні) та 14 публікацій апробаційного характеру.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 319 найменувань і 24 додатки. Основний зміст роботи викладено на 204 сторінках. Робота містить 44 таблиці та 56 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання, об'єкт, предмет, методичні засади та інформаційну базу дослідження, визначено наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення.

У першому розділі дисертації «**Теоретико-методичні засади державного регулювання малого аграрного підприємництва**» розкрито сутність і функції МАП, структуру й особливості системи державного регулювання МАП та визначено рівень його організаційно-інституційного забезпечення в Україні.

У роботі суб'єкти МАП розглядаються як складні ЕСГС, в ядрі яких знаходиться ресурс Землі, продуктивність якого є обмеженою, згідно з фізико-економічною теорією сталого розвитку ЕСГС. У зв'язку з цим, кожне мале аграрне підприємство слід трактувати як складну, синергетичну екологосоціогосподарську систему, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем і виконує важливі соціальні, екологічні та економічні функції.

Наголошено, що виробництво в аграрній сфері має специфічні особливості, які значною мірою, зумовлені необхідністю екологічно збалансованого та економічно-ефективного землекористування. Тому система державного регулювання розвитку МАП має мотивувати до підвищення його синергетичної результативності.

У дисертації державне регулювання розвитку МАП розглядається як складова системи державного менеджменту аграрного сектору, що виступає структурним елементом системи державного регулювання національної економіки. Визначено, що державне регулювання розвитку малого аграрного підприємництва – це сукупність заходів держави, спрямованих на мобілізацію ресурсів та формування сприятливих умов для їх стимулювання, активізації й високоєфективної діяльності з метою досягнення значного сукупного екологосоціоекономічного ефекту. Запропоновано перелік специфічних принципів державного регулювання, які найбільш повно охоплюють роль та особливості малого аграрного підприємництва: системності, справедливості, відповідальності, соціальної спрямованості, забезпечення екологічно безпечного землекористування, симетричного розвитку рослинництва і тваринництва, врахування зональної специфіки розвитку сільського господарства. Виокремлено цільову (визначення цілей та пріоритетів аграрної політики держави), регламентуючу (створення сприятливого організаційно-інституційного середовища), мотиваційну (формування регуляторів, здатних ефективно впливати на діяльність МАП у необхідному для сталого розвитку національної економіки напрямі), коригуючу (розподіл ресурсів між суб'єктами та галузями сільського господарства), моніторингу та контролю (оцінка аграрної політики) функції державного регулювання розвитку малого аграрного підприємства.

Зосереджено увагу на тому, що вирішення пріоритетних завдань, пов'язаних з регулюючим впливом держави на розвиток МАП, вимагає чіткого обґрунтування створення дієвого механізму державного регулювання аграрного сектору, який би враховував весь спектр завдань. Механізм державного регулювання розвитку малого аграрного підприємства розглядається як структурний елемент системи державного регулювання, що спрямований через комплекс засобів та інструментів держави на ефективну екологосоціоекономічну діяльність малих аграрних підприємств з метою досягнення сукупного позитивного ефекту (рис. 1).

Рис. 1. Механізм державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні

Джерело: розроблено автором.

На основі аналізу існуючого організаційно-інституційного середовища розвитку малого аграрного підприємництва виявлено значну розбалансованість між інститутом права та інститутом держави, що полягає у правовій неврегульованості низки аграрних відносин; формуванні окремих елементів національної інституційної системи при втручанні великого капіталу в законодавчі процеси, що спричиняє невідповідність до правил та норм міжнародних інститутів і не враховує особливості природно-кліматичних, соціальних і економічних умов господарювання в Україні. З'ясовано, що відбувається швидке зростання впливу інституту міжнародного співробітництва на розвиток малого аграрного підприємництва в Україні, який, головним чином, діє у формі міжнародної технічної допомоги та сприяє експорту вітчизняної продукції на міжнародний ринок. Зазначено, що для підвищення ефективності державної підтримки аграрного сектора, необхідним є розвиток інституту інтегрального оцінювання діяльності малого аграрного підприємництва.

У ході розгляду організаційного забезпечення розвитку МАП виокремлено його основні рівні: міжнародний, європейський; загальнонаціональний, регіональний та місцевий рівень. Обґрунтовано, що створення громадських аграрних структур є важливим і необхідним засобом контролю за діяльністю органів державної влади, формування й пропонування їм проектних рішень, відстоювання пріоритетних питань розвитку малого аграрного підприємництва та сільських територій.

У другому розділі дисертації **«Сучасні тенденції розвитку малого аграрного підприємництва та оцінка системи його державного регулювання в Україні»** визначено тенденції розвитку різних форм малого аграрного підприємництва в національній економіці України, проведено комплексну рейтингову оцінку екологосоціоекономічної ефективності діяльності малих фермерських господарств та здійснено оцінку ефективності їх системи державного регулювання.

Упродовж 2012–2015 рр. в національній економіці України чисельність малих аграрних підприємств всіх організаційно-правових форм зменшилася на 13,8 %, зокрема господарських товариств – на 53,8 %, фермерських господарств – на 8,9 %, кооперативів – на 57,7 %, що зумовлено політичною та соціально-економічною нестабільністю в країні, тимчасовою втратою частини території, посиленням впливу великих інтегрованих структур, зменшенням державної підтримки. Така ситуація вплинула на зменшення площ сільськогосподарських угідь в їх користуванні на 7 %.

Аналіз тенденцій розвитку малих фермерських господарств показав, що упродовж 2007–2015 кількість фермерських господарств, що вносили органічні добрива, зменшилась на 821 одиниць (43,4 %), кількості працівників – на 25,8 тис. осіб (27,6 %), зокрема найманих – на 35,2 тис. осіб (49,1 %), а їх рівень заробітної плати становив лише 55,7 % від середньомісячної по Україні; збільшення виробничих витрат – на 14442 млн грн (80,1 %), у тому числі на мінеральні добрива – 2772,6 млн грн (87,3 %), насіння і посадковий матеріал – 1945,4 млн грн (79,8 %), нафтопродукти – 2205,8 млн грн (78,8 %). Незважаючи на негативні тенденції, ці господарства помітними темпами збільшують виробництво сільськогосподарської продукції, а саме рослинництва. Упродовж 2010–2015 рр. частка виробленої продукції малими фермерськими господарствами в середньому на 7,3 % була більшою, ніж у великих та середніх господарствах. Проте обсяг виробництва у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у великих і середніх фермерських господарствах переважає над малими, що свідчить про краще матеріально-технічне забезпечення, зосередження на високорентабельних видах продукції, вищий рівень розвитку галузі тваринництва та державної підтримки.

Результати проведеного групування свідчать про відсутність державної підтримки у 88,9 % малих аграрних підприємств, які характеризуються найбільшою соціальною результативністю із питомою часткою 72,7 % працівників серед усіх підприємств. Важливо зазначити, що в аграрних підприємствах з меншою площею землекористування виявлено також кращі показники екологічного навантаження, зокрема рівень розораності сільськогосподарських угідь. Високий рівень розораності сільськогосподарських угідь зумовлений переважною спрямованістю господарської діяльності на виробництво продукції рослинництва, частка якої у 2010 р. становила 81,8 %, а у 2014 р. – 83,3 %. Найбільш прибутковою культурою для МАП є насіння соняшника, на яке спостерігається високий попит у зв'язку з розвитком олійно-жирової

галузі України, невеликими додатковими витратами та низькою трудомісткістю. У 2015 р. рівень рентабельності виробництва насіння соняшнику у малих фермерських господарствах становив 63,1 %, зерна – 36,4 %, овочів – 42,1 %, м'яса худоби і птиці – 8,2 %, свинини – 9,7 %. Водночас це вказує на галузеві диспропорції у виробничій структурі сільськогосподарської продукції.

Проаналізувавши тенденції фінансової державної підтримки фермерських господарств в Україні визначено, що основна частка державної підтримки належала непрямій підтримці у вигляді спеціального режиму оподаткування ПДВ. Даний вид фіскального державного регулювання розвитку аграрного сектора направлений переважно на підтримку великих фермерських господарств (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка динаміки державної підтримки великих та малих фермерських господарств в Україні за рахунок податку на додану вартість

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Великі та середні фермерські господарства					
Кількість фермерських господарств, од	821,0	846,0	850,0	861,0	812
Отримано коштів на 1 підприємство, тис.грн	267,5	399,8	494,3	453,8	721,5
у тому числі: бюджетна підтримка	36,3	26,0	11,7	14,8	8,7
ПДВ	231,3	373,7	482,6	439,0	712,8
Малі фермерські господарства					
Кількість фермерських господарств, од	40703,0	40119,0	39826,0	39891,0	31321,0
Отримано коштів на 1 підприємство, тис.грн	5,6	7,2	12,9	11,2	19,2
у т.ч. бюджетна підтримка	1,6	1,1	1,4	0,8	0,9
ПДВ	4,1	6,1	11,5	10,4	18,3
Частка ПДВ у підтримці, %	72,16	84,29	89,08	92,60	95,45
Отримано коштів на 1 га с/г угідь, грн	84,78	106,10	190,01	161,05	229,92
у т.ч. бюджетна підтримка	23,6	16,7	20,8	11,9	10,5
ПДВ	61,2	89,4	169,3	149,1	219,5

Джерело: розраховано і побудовано автором на основі даних Державної служби статистики.

На підставі результатів дослідження встановлено, що фермерські господарства, яким не надано жодного виду державної підтримки, отримали вищий показник рентабельності ніж ті, що залучені до державного стимулювання. Виявлені диспропорції в розподілі бюджетних коштів між великими та малими фермерськими господарствами вплинули на оцінку ефективності системи державного регулювання розвитку малих фермерських господарств. Дана оцінка базувалася на обчисленні комплексного інтегрального показника ефективності загальнодержавних регуляторних дій малими фермерськими господарствами, закладених у нормативно-правовій базі за організаційно-управлінським, екологічним, економічним й соціально-психологічним напрямками. У 2014 р. показник ефективності системи державного регулювання малими фермерськими господарствами становив 0,43, що вказує на необхідність змін інструментарію механізму державного регулювання.

З'ясовано, що із збільшенням розміру державної підтримки прибутковість у фермерських господарствах зростає непропорційно. Це викликає необхідність сформулювати якісно нову адаптивну модель державного регулювання, яка б була симетричною до стану та ефективності господарської діяльності підприємств. Здійснено комплексний аналіз рівня екологосоціоекономічної ефективності

господарювання малих фермерських господарств на основі визначення їх рейтингової оцінки. Для проведення комплексної рейтингової оцінки розраховано середньозважені індекси показників за 4 групами: рівнем інтенсивності, ефективності виробництва, екологічного навантаження на поверхню землі та соціальної спрямованості у регіональному розрізі, використовуючи формулу

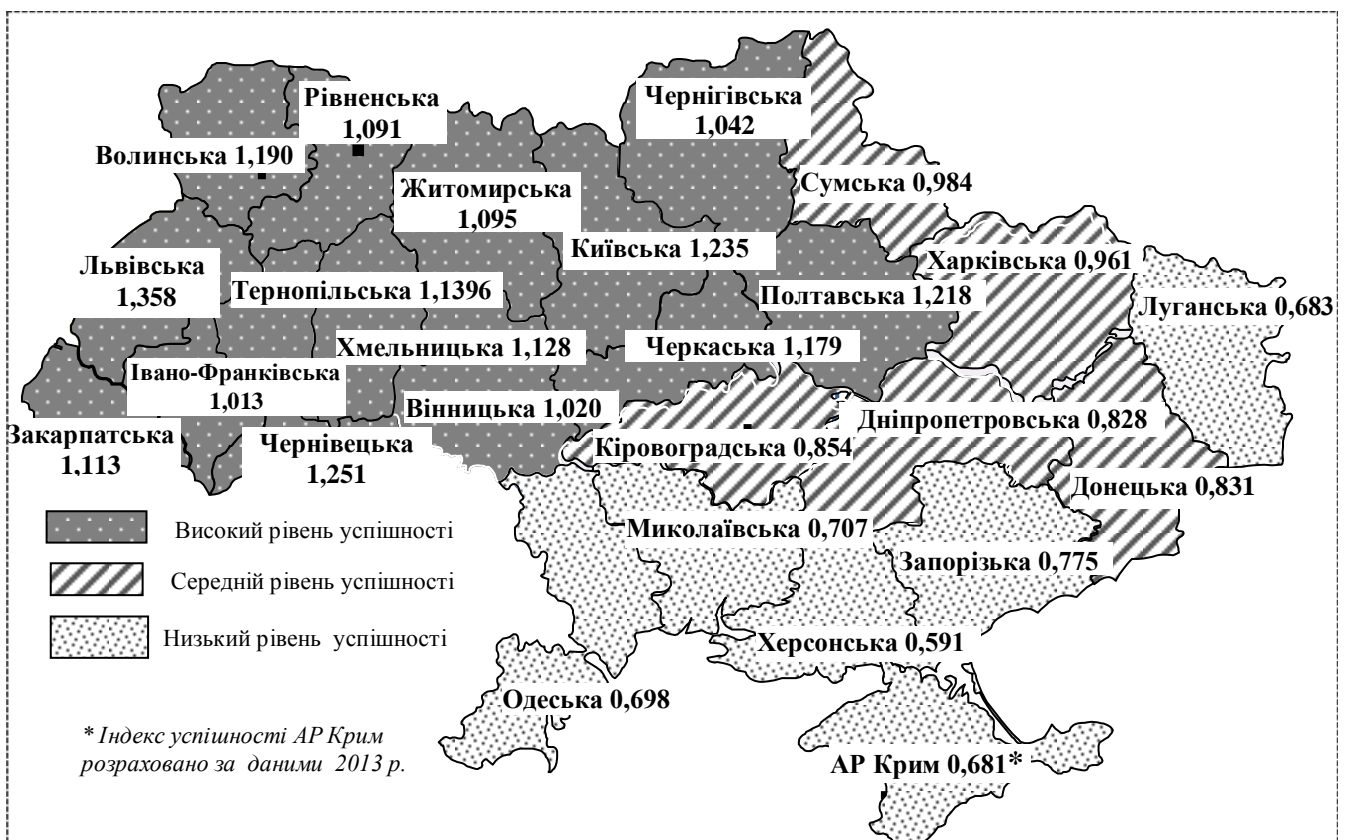
$$IE_{ik} = \sqrt[n_k]{\prod_{j=1}^{n_k} \left(\frac{x_{kji}}{x_{kj}} \right)^p}, \quad (1)$$

де IE_{ik} – середньозважений показник екологосоціоекономічної ефективності діяльності малих фермерських господарств i -го регіону k -ї групи; x_{kji} – значення j -го показника i -го регіону k -ї групи; $\overline{x_{kj}}$ – середнє значення по Україні j -го показника k -ї групи; n_k – кількість показників k -ї групи. $p=1$, якщо i -та ознака є стимулятором та $p=-1$.

На основі середньозважених показників визначено Індекс успішності діяльності малих фермерських господарств (рис. 2) в регіональному розрізі за формулою

$$I^i_{успішності} = \sqrt[4]{\prod_{k=1}^4 IE_{ik}}, \quad (2)$$

де $I^i_{успішності}$ – інтегральний показник екологосоціоекономічної ефективності діяльності малих фермерських господарств i -регіону за середньозваженими показниками.

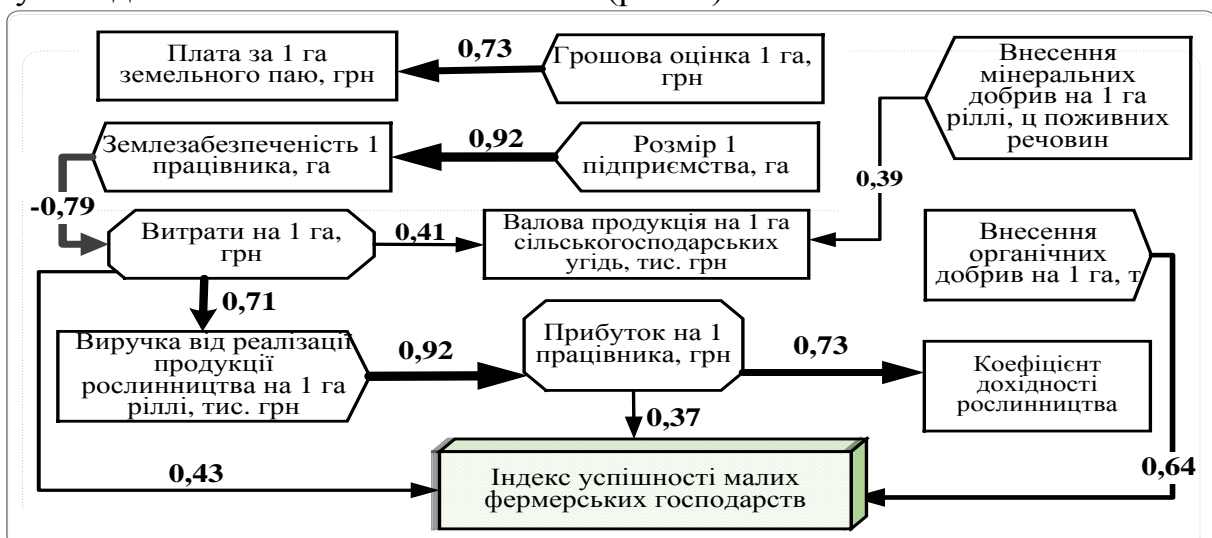
Рис. 2. Ранжування областей України за Індексом успішності діяльності малих фермерських господарств у 2014 р.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних Державної служби статистики.

Проведений аналіз дав можливість виявити низку негативних тенденцій розвитку малого аграрного підприємництва в Україні зумовлених значною мірою недосконалістю системи державного регулювання. Підтвердженням цього є низька оцінка ефективності системи державного регулювання розвитку малих фермерських господарств та величина Індексу успішності їх діяльності у більшості регіонів менше 1. Це зумовлює необхідність використання диференційованого підходу до формування механізму державного регулювання розвитку МАП. Даний підхід базується на врахуванні екологосоціоекономічної результативності його господарської діяльності та зональних особливостей розташування.

У третьому розділі дисертації «**Напрями вдосконалення державного регулювання малого аграрного підприємництва в Україні**» проаналізовано досвід зарубіжних країн у сфері державного регулювання розвитку МАП, який можна адаптувати до умов України з метою стимулювання трансформації осбистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора, визначено концептуальні засади формування адаптивної моделі державного регулювання малого аграрного підприємництва та обґрунтовано перспективні напрями його розвитку.

З метою виявлення основних причинно-наслідкових зв'язків між Індексом успішності діяльності малих фермерських господарств та низкою факторних ознак, зокрема, показниками державної підтримки, обсягом виробничих витрат, внесених мінеральних добрив, валовою продукцією, виторгом від реалізації продукції рослинництва, часткою інтенсивних культур у площі посівів, щільністю умовного поголів'я та питомою вагою найманих працівників, рівнем освоєності території, в роботі застосовано кореляційно-регресійний аналіз. Застосування цього аналізу дало змогу визначити ступінь впливу факторних ознак на Індексом успішності малих фермерських господарств, встановити єдину міру тісноти зв'язку та вплив економічних, соціальних і екологічних факторів на зміни в Індексі успішності. Перевагою даного методу є те, що вдалося одержати кількісні характеристики рівня зв'язку між двома і більшим числом ознак (рис. 3).

Рис. 3. Шляхова діаграма стандартизованої багатофакторної регресії між показниками успішності малих фермерських господарств

Джерело: побудовано і розраховано автором на основі даних Державної служби статистики.

На основі отриманих результатів встановлено, що для покращення фінансових результатів діяльності малих фермерських господарств, зокрема збільшення виторгу від реалізації продукції рослинництва на 1 га ріллі, що вплине на збільшення розміру прибутку на 1 працівника та зростання коефіцієнта дохідності, потрібно стимулювати розвиток сільськогосподарської кооперації. Мінімізація витрат завдяки залученню бюджетних або кредитних ресурсів сприятиме збільшенню щільності поголів'я, переходу до системи органічного землеробства, а це в свою чергу сприятиме збереженню агроландшафтів, забезпеченню споживчого попиту на високоякісну продукцію та підвищення конкурентоспроможності МАП.

Значна диференціація Індексу успішності діяльності малих фермерських господарств зумовлює необхідність формування якісно нової системи адаптивного державного менеджменту в аграрній сфері України. Дисертантом визначено адаптивний державний менеджмент розвитку МАП як систему заходів держави, що базується на диференційованому підході до здійснення регулюючих механізмів підтримки суб'єктів МАП, виходячи з інтегральної оцінки їх успішності та формування на основі цього послідовних етапів його реалізації у відповідності до економічних, екологічних та соціальних цілей їх розвитку. Визначені концептуальні засади адаптивної моделі державного регулювання розвитку МАП в Україні спрямовані на підсилення складових успішної діяльності малих аграрних підприємств, а саме розвитку кооперативних відносин з подальшим інтегруванням в агропромислові кластерні об'єднання екологосоціального спрямування (рис. 4).

Рис.4. Концептуальні засади адаптивної моделі державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні

Джерело: розроблено автором.

Впровадження у практику господарювання МАП системи державного адаптивного менеджменту сприятиме поширенню принципів Концепції сталого розвитку аграрних підприємств, зменшить їх негативне антропогенне навантаження

на агроландшафти, створить основи для швидкого економічного розвитку на основі сталого агрогосподарювання, підвищить соціальну захищеність сільських територій, формуватиме і розвиватиме ті напрями аграрного сектору, що є конкурентними на внутрішньому та зовнішньому ринках. Для впровадження системи державного адаптивного менеджменту визначено необхідні критерії стимулювання, які, на основі проведених досліджень, згруповано у три групи: заходи з підвищення економічної результативності діяльності підприємств; заходи з раціонального використання земель і підвищення їх родючості; заходи з розвитку сільських територій та соціального захисту їх мешканців. Важлива роль в системі адаптивного державного регулювання належить місцевим органам державної влади та самоврядування, які мають стати єднальним і мотивуючим чинником формування підприємницької діяльності у сільській місцевості на кооперативних засадах.

Оскільки ефективність господарювання малих фермерських господарств України характеризується неоднорідністю, викликану зональною специфікою та природно-кліматичними особливостями, то врахування даних зональних відмінностей, а також результатів запропонованого підходу дало можливість виокремити стратегічні напрями державного регулювання: забезпечення трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства; формування інституційного та фінансового забезпечення кооперативного руху в сільській місцевості; створення потужної кластерної системи розвитку аграрного сектора національної економіки.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження обґрунтовано і поглиблено теоретико-методичні засади та розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності системи державного регулювання розвитку МАП в Україні. Проведене дослідження дало змогу зробити такі висновки:

1. Розвиток сільських територій, забезпечення продовольчої безпеки та збереження агроландшафтів залежить від суб'єктів МАП, якому притаманна низка особливостей, відмінних від інших сфер національної економіки. Специфічні особливості функціонування МАП полягають в тому, що кожен суб'єкт підприємництва розглядається як відкрита екологосоціогосподарська система згідно з фізико-економічною теорією сталого розвитку ЕСГС, в ядрі якої знаходиться ресурс Землі, продуктивність якого є обмеженою. У зв'язку з цим передумовою їх сталого розвитку є забезпечення ефективного землекористування.

2. Важливою компонентою системи державного регулювання аграрного сектору є регулювання розвитку малого аграрного підприємництва. Розкрито суть «системи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва», яка є комплексом взаємопов'язаних елементів (суб'єкт, об'єкт, цілі, принципи, функції, форми, методи, інструменти та засоби державного регулювання), що діють упродовж певного періоду та забезпечують підвищення екологосоціоекономічної ефективності господарської діяльності малих суб'єктів господарювання у сільській місцевості. Функціонування цієї системи забезпечує механізм державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва, впливаючи засобами та інструментами на об'єкти регулювання, через виконання уповноважених їм функцій. Ефективність реалізації

механізму державного регулювання розвитку МАП залежить від дотримання певних принципів. Узагальнено та вдосконалено специфічні принципи державного регулювання: забезпечення сталого землекористування, соціальної спрямованості, симетричного розвитку рослинництва і тваринництва, зональної специфіки розвитку сільського господарства.

3. Організаційно-інституційне забезпечення розвитку МАП має сприяти підвищенню його конкурентоспроможності через застосування найбільш ефективних інструментів та засобів державного регулювання, що забезпечить швидку реалізацію підприємницьких ініціатив у сільській місцевості, збереження національних агроландшафтів, розвитку сільських територій. Діючий організаційно-управлінський механізм регулювання МАП не забезпечує пріоритетного розвитку екологосоціорієнтованих підприємств в аграрному секторі і зазнає впливу несприятливих інституційних чинників. Перспективи розвитку МАП значною мірою залежать від взаємодії інститутів права, власності, громадянського суспільства та міжнародних відносин щодо вирішення земельних питань, фінансового забезпечення, впровадження міжнародних стандартів безпечності та якості продукції, каналів її реалізації та формування сільськогосподарської кооперації.

4. Оцінка тенденцій розвитку різних форм МАП в національній економіці України дала можливість встановити: спадну динаміку кількості усіх організаційно-правових форм господарювання МАП; зростання частки малих аграрних підприємств у виробництві валової продукції сільського господарства; значну галузеву розбалансованість сільськогосподарського виробництва, де 82,4 % валової продукції у малих аграрних підприємств становила продукція рослинництва; зростання рівня рентабельності виробництва продукції тваринництва; найвищий показник рентабельності від виробництва насіння соняшника (понад 30 %); зменшення підприємств, які вносили органічні добрива, вдвічі; високий рівень розораності сільськогосподарських угідь у користуванні малих аграрних підприємств; невисоку питому вагу оплати праці в загальних витратах малих фермерських господарствах на основне виробництво (4,2%-10,8 %); підвищення ефективності використання трудових ресурсів.

5. Аналіз системи державного регулювання розвитку МАП дав змогу визначити такі її основні недоліки: практика непрямой державної підтримки обмежує доступ 90 % малих фермерських господарств до бюджетних коштів; розподіл бюджетних коштів здійснюється без врахування принципу пріоритетності, що породжує значну розбалансованість державної підтримки між галузями рослинництва і тваринництва та занепад останньої; державна цінова політика щодо закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію (молочні продукти) є необґрунтованою і сприяє розвитку монополізму в переробній галузі; державні програми, дотичні до розвитку МАП, не враховують особливості їх господарської діяльності. В результаті комплексного інтегрального оцінювання системи державного регулювання розвитку малих фермерських господарств в Україні отримано індекс ефективності цієї системи, величина якого у 2014 р. становила 0,43, що вказує на необхідність формування якісно нової системи державного регулювання, яка була б адаптованою до кількісних результативних параметрів стану господарської діяльності кожного суб'єкта малого аграрного підприємництва.

6. Визначений в роботі інтегральний показник успішності господарської діяльності малих фермерських господарств, дав можливість комплексно оцінити стан розвитку малого аграрного підприємництва на основі чотирьох груп показників: ефективності та інтенсивності господарської діяльності малих фермерських господарств, екологічного навантаження і соціальної спрямованості. На основі комплексної рейтингової оцінки побудовано матрицю позиціонування областей України та встановлено рівні екологосоціоекономічної ефективності господарської діяльності малих фермерських господарств у регіональному розрізі.

7. Дослідження міжнародного досвіду державного регулювання розвитку МАП, дало змогу визначити світові тенденції та орієнтири Спільної аграрної політики ЄС на 2015–2020 рр. Адаптація цього досвіду до умов України дає можливість окреслити шляхи удосконалення податкової і страхової системи підтримки аграрних підприємств та створення потужних державних і незалежних організаційних структур, спрямованих на конкурентоспроможний розвиток МАП (аграрних палат, агропромислових кластерів, фінансових установ). Особливої важливості набуває формування якісно нової моделі стимулювання малих аграрних підприємств до здійснення екологічно безпечного землекористування та виробництва органічної продукції, попит на яку зростає на всіх ринках світу.

8. Концептуальна модель якісно нової системи адаптивного державного регулювання розвитку МАП в Україні базується на параметрах (індикаторах) успішності малого фермерства в Україні із врахуванням особливостей та зональної специфіки господарювання. В дисертації обґрунтовано, що подальший розвиток МАП значною мірою залежить від розвитку сільськогосподарської кооперації, що сприятиме мінімізації витрат виробництва, формуванню нових ринків реалізації сільськогосподарської продукції, переробних потужностей, власних фінансових і страхових установ, підвищення їх конкурентоспроможності.

9. Перспективні напрями розвитку МАП запропоновано на основі врахування європейського досвіду забезпечення сталого розвитку сільських територій та зональних характеристик успішності діяльності малих фермерських господарств. Основними стратегічними цілями визначено: запровадження гнучкої системи їх державної підтримки; стимулювання розвитку сільськогосподарської та кредитної кооперації, зокрема через органи місцевого самоврядування, що сприятиме уникненню хаотичного розподілу бюджетних коштів, врахування природно-кліматичних умов ведення господарської діяльності, потенційних можливостей підприємств та сільських територій; розвиток ринкової інфраструктури аграрного ринку; запровадження пільгового кредитування і страхування малих аграрних підприємств; технічне забезпечення через розвиток національного аграрного машинобудування; розвиток переробної галузі сільськогосподарської продукції; поширення міжнародної системи управління безпечністю харчових продуктів; вдосконалення системи оподаткування аграрного підприємництва.

Формування адаптивної системи державного регулювання розвитку МАП на основі гнучкого підходу до врахування територіально-зональних особливостей господарювання та результатів дасть змогу реалізувати потенційні можливості соціальної, екологічної та економічної складових аграрного сектору на шляху до сталого розвитку України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях України:

1. Назаркевич О. Б. Мале аграрне підприємництво: тенденції і проблеми розвитку / О. Б. Назаркевич // Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.18. – С. 211–216 (0,46 д. а.).

2. Назаркевич О. Б. Виробництво органічної продукції малими сільськогосподарськими підприємствами в контексті вимог Концепції сталого розвитку / О. Б. Назаркевич // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. Економічні науки. – 2015. – № 1(35). – С. 25–28 (0,48 д. а.).

3. Назаркевич О. Б. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки малих сільськогосподарських підприємств в Україні / О. Б. Назаркевич // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: збірник наук. праць ХНАДУ. – №1 (8). – Т. 1. – 2015. – С. 33–38 (0,38 д. а.).

4. Назаркевич О. Б. Міжнародний досвід державного регулювання та підтримки малих сільськогосподарських підприємств / О. Б. Назаркевич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія економічна : збірник наук. праць. – 2014. – Вип. 3 (44). – С. 17–19 (0,41 д. а.).

5. Назаркевич О. Б. Інституційне забезпечення розвитку малого аграрного підприємництва в Україні / О. Б. Назаркевич // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2013. – Вип. 42. – С. 314–321 (0,5 д. а.).

6. Назаркевич О. Б. Моніторинг структурних змін у Волинській області / О. Б. Назаркевич, І. Б. Назаркевич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональна політика в Україні : сучасний стан та шляхи активізації : зб. наук. праць / ІРД НАН України. – Львів, 2014. – Вип. 3(107). – С. 106–115 (0,4 д. а.; *особистий внесок автора: дослідження впливу ендогенних чинників на зміну економічної кон'юнктури Волинської області та пропозиція напрямів удосконалення структурної політики даного регіону* (0,21 д. а.)).

7. Назаркевич О. Б. Державна підтримка розвитку малих сільськогосподарських підприємств в Україні / О. Б. Назаркевич // Економічний форум : Науковий журнал. – Луцьк : РВВ ЛНТУ. – 2014. – Вип. 4. – С. 19–24 (0,41 д. а.)

8. Назаркевич О. Б. Стан і перспективи розвитку державного фінансування малих аграрних підприємств України на регіональному рівні / О. Б. Назаркевич, І. Б. Назаркевич // Регіональна економіка. – Львів : ІРД НАНУ. – 2014. – Вип. № 2. – С.57–65 (0,47 д. а.; *особистий внесок автора: оцінка державного фінансування діяльності малих аграрних підприємств на регіональному рівні та аналіз виконання програми розвитку малого підприємництва Львівської області* (0,25 д.а)).

9. Назаркевич О. Перспективні орієнтири сталого розвитку малого аграрного підприємництва / О. Назаркевич, М. Терехух // Формування ринкової економіки в Україні. – Вип. 36. – 2016. – С. 113–116 (0,36 д. а.; *особистий внесок автора: побудова рейтингу малих фермерських господарств України за екологосоціоекономічною ефективністю господарювання у регіональному розрізі та обчислення їх Індексу успішності* (0,23 д. а.)).

10. Назаркевич О. Методичні підходи до формування стратегій розвитку малих фермерських господарств / Оксана Назаркевич // Економічний форум : науковий журнал. – Луцьк : РВВ ЛНТУ. – Вип. 3. – 2015. – С. 311–315 (0,36 д. а.).

Статті в іноземних виданнях

11. Nazarkevych O. State regulation of organic production in small agricultural enterprises : foreign experience and prospects of Ukraine [Electronic resource] / Oksana Nazarkevych // Economic Processes Management: International Scientific E-Journal. – 2015. – № 1. – Access mode: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2014_4/2014_4_1.pdf. (0,38 д. а.).

12. Nazarkevych O. The distribution channels of organic products by small agricultural enterprises / O. Nazarkevych // Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. Journal L'Association 1901 «SEPIKE»: Norderstedt, Deutschland, Poitiers, France, 2014. – Ausgabe 07. – P.112–114 (0,24 д. а.).

Публікації в інших виданнях

13. Назаркевич О. Б. Особливості вітчизняного бджільництва і перспективи його розвитку / О. Б. Назаркевич, Г. І. Шимечко // Матеріали міжнародної студентської науково-практичної конференції «Інтеграція науки й виробництва як невід'ємний фактор розвитку АПК України», (08–09 грудня 2010 р.). – Ніжин. – 2011. – С. 301–305 (0,2 д. а.; *особистий внесок автора: визначення шляхів подолання перешкод у розвитку бджільництва і обґрунтування механізмів регулювання даної галузі* (0,11 д. а.)).

14. Назаркевич О. Органічне землеробство в Україні / О. Назаркевич // Тези доповідей міжнародного студентського наукового форуму «Студентська молодь і науковий прогрес в АПК» (22–24 вересня 2010 р.). – Львів : ЛНАУ. – С. 353 (0,10 д. а.).

15. Назаркевич О. Б. Розвиток інституційного механізму малого аграрного підприємництва в Україні / О. Б. Назаркевич // Матеріали I-ї міжнародної наукової інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Стратегічні орієнтири розвитку економіки України» (27 лютого 2013 р.). – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 160 (0,11 д. а.).

16. Назаркевич О. Б. Мале аграрне підприємництво як основа успішного розвитку сільського господарства України / О. Б. Назаркевич // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економіки та менеджменту: теорія та практика» (30–31 травня 2013 р.) : У 3-х частинах. – К. : ГО «Київський економічний науковий центр», 2013. – Ч. 2. – С. 8–10 (0,17 д. а.).

17. Назаркевич О. Б. Державне регулювання розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / О. Б. Назаркевич // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Економічне зростання національного господарства (14–15 червня 2013 р.) / ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». – Одеса : Центр економічних досліджень та розвитку. – 2013. – С. 77–78 (0,19 д. а.).

18. Назаркевич О. Б. Перспективи використання аграрних розписок для малих аграрних підприємств / О. Б. Назаркевич // Матеріали XXVII міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання економіки та сучасного менеджменту» (05–06 липня 2013 р.). – Львів, ЛЄФ, 2013. – С. 85–87 (0,18 д. а.).

19. Назаркевич О. Б. Зарубіжний досвід державного регулювання малого аграрного підприємництва / О. Б. Назаркевич // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд» (23–24 серпня 2013 р.). – Донецьк: ГО «СІЕУ», 2013. – С. 74–76 (0,18 д. а.).

20. Назаркевич О. Б. Організаційно-управлінські механізми державного регулювання розвитку фермерських господарств України / О. Б. Назаркевич // Збірник наук. праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2012. – №4. – С. 349–357 (0,39 д. а.).

21. Назаркевич О. Б. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні / О. Б. Назаркевич // Потенціал економічного розвитку в контексті європейської інтеграції: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 110–114 (0,32 д. а.).

22. Назаркевич О. Б. Принципи державного регулювання малого аграрного підприємництва / О. Б. Назаркевич // Збірник наук. праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – №5. – С. 214–220 (0,29 д. а.).

23. Назаркевич О. Б. Оцінка ефективності державної підтримки фермерських господарств в Україні / О. Б. Назаркевич // Матеріали XXI-ї міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України» (16–17 травня 2014 р.). – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 180–181 (0,11 д. а.).

24. Назаркевич О. Б. Державна підтримка фермерських господарств в Україні / О. Б. Назаркевич // Матеріали III-ї міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств» (23-28 травня 2014 р.). – Львів: Ліга-Прес, 2014. – С. 195–198 (0,14 д. а.).

25. Гринів Л. С. Проблеми втілення ідей школи фізичної економіки в аграрній сфері України / Л. С. Гринів, О. Б. Назаркевич // Органічне виробництво і продовольча безпека. – Житомир: Вид-во «Полісся», 2014. – С. 88–93 (0,32 д. а.; *особистий внесок автора: дослідження напрямів розвитку сільськогосподарського виробництва* (0,16 д. а.)).

26. Назаркевич О. Б. Місце малих аграрних підприємств у виробництві органічної продукції / О. Б. Назаркевич // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю від дня народження Ф. Т. Моргуна «Інноваційний менеджмент збалансованого (сталого) природного агровиробництва» (23–24 жовтня 2014 р.). – Дніпропетровськ : «Свідлер А.Л.», 2014. – С. 239–240 (0,10 д. а.)

27. Назаркевич О. Б. Інноваційні напрями розвитку аграрних підприємств в Україні / О. Б. Назаркевич // Зб. праць XI (XXIII) наук.-практ. «Міжнародне науково-технічне співробітництво : принципи, механізми, ефективність» (09–10 квітня 2015 р.). – К: НТУУ «КПІ», 2015. – С. 61 (0,10 д. а.).

28. Назаркевич О. Б. Концептуально-стратегічні засади удосконалення організаційно-інституційного забезпечення розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації [Електронний ресурс] / О. Б. Назаркевич // Тези доповідей VII Міжнародної науково-теоретичної інтернет-конференції молодих учених, аспірантів, студентів «Творчий пошук молоді – курс на ефективність» (25 лютого

2016 р.) – Хмельницький : ХКТЕІ, 2016. – С. 437–439. – Режим доступу : <http://www.xktei.km.ua/files/zbirnuk.pdf> . (0,13 д. а.).

29. Назаркевич О. Б. Концептуальні засади формування адаптивної моделі державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / О. Б. Назаркевич // Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (08 грудня 2016 р.). – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2016. – Ч. 1. – С. 256–259. – Режим доступу : www.economosvita.lntu.edu.ua. (0,14 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Назаркевич О. Б. Державне регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2017.

У дисертаційній роботі досліджено теоретико-методичні та прикладні засади формування ефективної системи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні. Обґрунтовано гіпотезу, відповідно до якої мале аграрне підприємництво має стати основою для забезпечення продовольчої безпеки країни, сталого розвитку сільських територій, екологічно збалансованого та економічно-ефективного землекористування.

Проаналізовано діяльність різних форм малого аграрного підприємництва в національній економіці України. Виявлено основні тенденції, можливості і загрози його розвитку. Проведено оцінку ефективності системи державного регулювання малих фермерських господарств.

Сформульовано підхід до визначення зонального рейтингу ефективності господарювання малих фермерських господарств, що враховує економічну, соціальну та екологічну результативність і служить основою для визначення інтегрального індикатора їх успішності. Визначено концептуальні засади формування адаптивної моделі державного регулювання малого аграрного підприємництва та перспективні напрями його розвитку на підставі проведеної інтегральної оцінки успішності та врахування зарубіжного досвіду.

Ключові слова: розвиток малого аграрного підприємництва, державне регулювання, механізм державного регулювання, державна підтримка, державна аграрна політика, сталий розвиток сільських територій, сімейні фермерські господарства, сільськогосподарська кооперація.

АННОТАЦИЯ

Назаркевич О. Б. Государственное регулирование развития малого аграрного предпринимательства в Украине. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 - экономика и управление национальным хозяйством. - Львовский национальный университет имени Ивана Франко. - Львов, 2017.

В диссертационной работе исследованы теоретико-методические и прикладные основы формирования эффективной системы государственного регулирования

развития малого аграрного предпринимательства в Украине. Обоснованно гипотезу, согласно которой малое аграрное предпринимательство должно стать основой для обеспечения продовольственной безопасности страны, устойчивого развития сельских территорий, экологически сбалансированного и экономически эффективного землепользования.

Проанализирована деятельность различных форм малого аграрного предпринимательства в национальной экономике Украины. Выявлены основные тенденции, возможности и угрозы его развития. Проведена оценка эффективности системы государственного регулирования малых фермерских хозяйств.

Сформулировано подход к определению зонального рейтинга эффективности хозяйствования малых фермерских хозяйств, учитывающий экономическую, социальную и экологическую результативность и служит основой для определения интегрального индикатора их успеваемости. Определены концептуальные основы формирования адаптивной модели государственного регулирования малого аграрного предпринимательства и перспективные направления его развития на основании проведенной интегральной оценки успешности и учета зарубежного опыта.

Ключевые слова: развитие малого аграрного предпринимательства, государственное регулирование, механизм государственного регулирования, государственная поддержка, государственная аграрная политика, устойчивое развитие сельских территорий, семейные фермерские хозяйства, сельскохозяйственная кооперация.

ANNOTATION

Nazarkevych O. B. The state regulation of the development of small agricultural entrepreneurship in Ukraine. – Manuscript.

A thesis for the Candidate Degree in Economic Sciences. Speciality 08.00.03 - Economics and Management of National Economy. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2017.

The fundamental part of this study stands on detailed investigation of the problems of small agricultural entrepreneurship development as an open ecological socio-economic system.

It has been hypothesized and reasoned that the base of state food security, stable development of agricultural areas and saving land resources should be in small agricultural entrepreneurship. In the dissertation were given the theoretico-methodical investigation examples and were applied principles of forming effective system of regulation of development of small agricultural enterprises in a state level in Ukraine. Among this principles, which should sustainable develop the agricultural sector, are systematic, justice, responsibility, social orientation, sustainable land use, symmetrical crop and livestock development, taking into account the specific of zonal agricultural development. The main organizational levels of ensuring the development of small agricultural businesses were singled out: International, European, national, regional and local. Creation of public agricultural institutions were proved to be an important and necessary tool of control over the activities of public authorities, formulating and offering project decisions, defending priority issues of small agricultural enterprises and rural areas.

The analysis of state support level of agricultural enterprises with different size of agricultural areas was done. It has been found, that existing system of state regulation of small agricultural entrepreneurship is imperfect and isn't flexible. In order to form new quality adaptive system of state regulation model, which should be symmetrically to the existing effectiveness situation of economic activity of small agricultural enterprises, were done comprehensive analysis of the ecological socio-economic effectiveness level of management system of management of small farms of Ukraine (based on grade). For comprehensive grades analysis of management effectiveness of small farms in Ukraine were calculated average indicators of intense level, production effectiveness, environmental burden on earth and social focus in the regions.

Based on the average indicators was identified the Indicator of success performance of small farms by regions. Indicator is fundamental for forming the differentiated distribution system of state costs to support small agricultural enterprises. As a result of correlation and regression analysis it has been found that the further development of small agricultural entrepreneurship depends on agricultural cooperation. At the same moment was argued that the creation of new agricultural clusters will lead to minimization of production costs, development of new markets for agricultural products, processing facilities, owning financial and insurance institutions, improving the competitiveness of small agricultural enterprises. Also SWOT-analysis, which helped to indicate possibilities and advantages of small agricultural enterprises was done.

Formation of the adaptive system of regulation of small agricultural enterprises development will give opportunities to realise a potential possibilities of social, economical and ecological components of Ukraine's agricultural sector. Taking into consideration the European experience of sustainable rural areas development and successful leading of small agricultural enterprises, were highlighted strategic goals of development: implementation of flexible system of state support, stimulating the development of agricultural cooperation via local governments, development of agricultural market infrastructure, improving the area of the agricultural business taxation.

Keywords: development of small agricultural entrepreneurship, state regulation, mechanism of state regulation, state support, state agriculture policy, sustainable development of rural areas, small private farms, agricultural servicing cooperatives.

Підписано до друку 24.03.2017 р. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Формат 60x80/16. Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 81

Друк СПДФО Марусич М. М. Свідоцтво № 1252 від 30.12.1996

м. Львів, пл. Осмомисла, 5/11

тел./факс: (032) 261-51-31

e-mail: interprint-m@ukr.net